

А.Б. Сакулова^{1*} , Г.Т. Танабаева²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

*e-mail: sakulovaakbope3@gmail.com

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДИАЛОГТІК СӨЙЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАУ

Мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту олардың қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың маңызды бағыттарының бірі. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың жағдайында сөздік қордың жеткіліксіздігі, сөйлем құраудағы қиындықтар, сұраққа жауап беру және өз ойын еркін жеткізу дағдыларының шектеулілігі диалогтік қарым-қатынастың қалыптасуына кедергі келтіреді. Осы тұрғыдан қазақ халық ертегілерінің мазмұндық, тілдік және тәрбиелік мүмкіндіктерін түзете-дамыту жұмысында пайдалану ерекше маңызға ие. Зерттеудің мақсаты – қазақ халық ертегілері арқылы балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуға қатысты логопедтер, тәрбиешілер және арнайы педагогтердің тәжірибесін, көзқарасын, қолданатын әдістерін, кездесетін қиындықтары мен әдістемелік қажеттіліктерін анықтау. Зерттеу Шымкент қаласындағы № 32 «Еркін» мемлекеттік арнаулы балабақшасында жүргізілді. Сауалнамаға 37 маман қатысып, оларға 10 сұрақтан тұратын сауалнама ұсынылды. Зерттеу барысында сауалнама нәтижелеріне сандық және сапалық талдау жасалды. Нәтижелер мамандардың қазақ халық ертегілерін диалогтік сөйлеуді дамытуда мәнерлеп оқу, мазмұнын талқылау, рөлдік ойындар ұйымдастыру, көрнекілік пайдалану және кейіпкерлер арасында диалог құру арқылы қолданатынын көрсетті. Респонденттердің 32,43%-ы ертегі кейіпкерлерімен диалог құруды диалогтік сөйлеуді дамытудың маңызды бағыты ретінде көрсетті. Мамандардың 32,43%-ы ертегілердің сөздік қорды кеңейтуге, 32,43%-ы тыңдау–түсіну дағдыларын дамытуға ықпал ететінін көрсетті. Сонымен қатар респонденттердің 40,54%-ы қажетті материалдардың жеткіліксіздігін негізгі қиындық ретінде көрсетсе, 51,35%-ы қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстардың деңгейін төмен деп бағалады. Алынған нәтижелер қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда жүйелі қолдануға мүмкіндік беретін қазақ тіліндегі бейімделген мәтіндер, көрнекі және мультимедиялық материалдар мен арнайы әдістемелік нұсқаулықтарды әзірлеу қажеттігін айқындады.

Түйін сөздер: қазақ халық ертегілері, диалогтік сөйлеу, мектеп жасына дейінгі балалар, логопед, тәрбиеші, арнайы педагог, сауалнама.

A.B. Sakulova^{1*}, G.T. Tanabayeva²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

²U. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

*e-mail: sakulovaakbope3@gmail.com

Identifying the Characteristics of Dialogic Speech in Preschool Children Through Kazakh Folk Tales

The development of dialogic speech in preschool children is one of the important areas in the formation of their communication skills. In children with general speech underdevelopment, limited vocabulary, difficulties in sentence construction, and insufficient skills in answering questions and expressing their thoughts freely may hinder the development of dialogic communication. In this regard, the use of the content, linguistic, and educational potential of Kazakh folk tales in corrective and developmental work is of particular importance. The aim of the study was to identify the experience, views, methods used, difficulties encountered, and methodological needs of speech therapists, preschool teachers, and special education teachers regarding the development of children's dialogic speech through Kazakh folk tales. The study was conducted at State Special Kindergarten No. 32 "Erkin" in Shymkent. A total of 37 specialists participated in the survey and completed a questionnaire consisting of 10 questions. The survey results were analyzed using quantitative and qualitative methods. The findings showed that specialists use Kazakh folk tales to develop dialogic speech through expressive reading, discussion of story content, role-playing activities, the use of visual materials, and the construction of dialogues between characters. Of the respondents, 32.43% identified creating dialogues between fairy-tale characters as

an important area for developing dialogic speech. In addition, 32.43% of specialists indicated that folk tales contribute to vocabulary expansion, while 32.43% reported that they support the development of listening comprehension skills. At the same time, 40.54% of respondents identified the lack of necessary materials as a major difficulty, while 51.35% rated the availability of methodological resources in the Kazakh language as low. The findings highlight the need to develop adapted Kazakh-language texts, visual and multimedia materials, and specialized methodological guidelines that would facilitate the systematic use of Kazakh folk tales in developing children's dialogic speech.

Keywords: Kazakh folk tales, dialogic speech, preschool children, speech therapist, preschool teacher, special education teacher, survey.

А.Б. Сакулова^{1*}, Г.Т. Танабаева²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан

²Южно-Казахстанский педагогический университет им. У. Жанибекова, Шымкент, Казахстан

*e-mail: sakulovaakbope3@gmail.com

Определение особенностей диалогической речи детей дошкольного возраста посредством казахских народных сказок

Развитие диалогической речи у детей дошкольного возраста является одним из важных направлений формирования их коммуникативных навыков. У детей с общим недоразвитием речи недостаточный словарный запас, трудности в построении предложений, ограниченные навыки ответов на вопросы и свободного выражения собственных мыслей препятствуют полноценному формированию диалогического общения. В связи с этим особое значение приобретает использование содержательного, языкового и воспитательного потенциала казахских народных сказок в коррекционно-развивающей работе. Цель исследования – определить опыт, взгляды, применяемые методы, возникающие трудности и методические потребности логопедов, воспитателей и специальных педагогов в развитии диалогической речи детей средствами казахских народных сказок. Исследование проводилось в государственном специальном детском саду № 32 «Еркін» города Шымкента. В опросе приняли участие 37 специалистов, которым была предложена анкета, состоящая из 10 вопросов. Результаты анкетирования подвергались количественному и качественному анализу. Полученные данные показали, что специалисты используют казахские народные сказки для развития диалогической речи посредством выразительного чтения, обсуждения содержания, организации ролевых игр, использования наглядных материалов и построения диалогов между персонажами. 32,43% респондентов указали построение диалога между сказочными персонажами как важное направление развития диалогической речи. По мнению 32,43% специалистов, сказки способствуют расширению словарного запаса, а 32,43% отметили их влияние на развитие навыков аудирования и понимания речи. Вместе с тем 40,54% респондентов назвали недостаток необходимых материалов основной трудностью, а 51,35% оценили уровень методических ресурсов на казахском языке как низкий. Полученные результаты свидетельствуют о необходимости разработки адаптированных текстов на казахском языке, наглядных и мультимедийных материалов, а также специальных методических рекомендаций, позволяющих систематически использовать казахские народные сказки для развития диалогической речи детей.

Ключевые слова: казахские народные сказки, диалогическая речь, дети дошкольного возраста, логопед, воспитатель, специальный педагог, анкетирование.

Кіріспе

Диалогтік сөйлеу мектеп жасына дейінгі баланың коммуникативтік дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ол қарым-қатынас барысында сұрақ қою, қойылған сұраққа мазмұнды жауап беру, әңгімелесушіні тыңдау, өз ойын жеткізу, әңгімені бастау және жалғастыру сияқты дағдыларды қамтиды. Бұл дағдылардың қалыптасуы баланың ересектермен және құрдастарымен өзара әрекеттесуіне және әлеуметтік ортаға бейімделуіне мүмкіндік береді.

Сөйлеу тілінде бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балаларда сөздік қордың жеткіліксіздігі, грамматикалық құрылымдарды қолданудағы қиындықтар және байланыстырып сөйлеу дағдыларының жеткіліксіз қалыптасуы диалогтік қарым-қатынасқа кедергі келтіруі мүмкін. Осыған байланысты балаларды белсенді тілдік қарым-қатынасқа тартатын және олардың сөйлеу әрекетін қолдайтын педагогикалық құралдарды түзете-дамыту үдерісінде тиімді пайдалану маңызды.

Осындай педагогикалық құралдардың бірі – қазақ халық ертегілері. Ертегілердің тү-

сінікті оқиға желісі, қайталанатын тілдік құрылымдары, кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынас пен диалогтер балаларды ертегі мазмұнын тыңдауға, түсінуге және талқылауға тартуға мүмкіндік береді. Ертегі мазмұны бойынша сұрақ-жауап ұйымдастыру, кейіпкерлердің іс-әрекетін талқылау, сюжеттік көрнекіліктерді пайдалану және рөлдік диалог ұйымдастыру балалардың тілдік қарым-қатынасқа қатысуына жағдай жасайды.

Қазақ халық ертегілерінің аталған мүмкіндіктерін түзете-дамыту жұмысында жүзеге асыруда логопедтер мен педагогтердің кәсіби тәжірибесі маңызды орын алады. Ертегі материалын балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне сәйкес іріктеу, мәтінді бейімдеу, тиімді әдіс-тәсілдерді таңдау және қажетті көрнекі материалдарды пайдалану маманның кәсіби қызметімен тікелей байланысты. Сондықтан логопедтер мен педагогтердің қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану тәжірибесін зерделеу маңызды.

Осы тұрғыдан мамандардың қандай әдіс-тәсілдерді қолданатынын, ертегінің қандай түрлеріне басымдық беретінін, жұмыс барысында қандай қиындықтарға кездесетінін және қандай әдістемелік ресурстарға қажеттілік бар екенін анықтау өзекті болып табылады. Мамандардың практикалық тәжірибесін жинақтау қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолданудың басым бағыттарын анықтауға және осы бағыттағы әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіруге негіз бола алады.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың сапасын арттыру және баланың жан-жақты дамуына жағдай жасау мемлекеттік білім беру саясатының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2024 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында баланы мектепке дайындауға ерекше назар аудару қажеттігі және мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға мемлекетпен қатар мамандар мен ата-аналардың да жауапты екендігі атап көрсетілген (Тоқаев, 2024). Бұл мектепке дейінгі ұйым мамандарының кәсіби қызметін жетілдірудің және балалардың жеке даму ерекшеліктеріне сәйкес тиімді педагогикалық тәсілдерді қолданудың маңыздылығын көрсетеді.

Осыған байланысты зерттеудің мақсаты – қазақ халық ертегілері арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту бойынша логопедтер мен педагогтердің кәсіби тәжірибесін жинақтау, олардың қолданатын

әдіс-тәсілдерін, жұмыс барысында кездесетін қиындықтары мен әдістемелік қажеттіліктерін анықтау.

Әдебиеттерге шолу

Мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту мәселесі педагогика, психология және логопедия салаларындағы зерттеулерде әртүрлі бағытта қарастырылған. Ғылыми еңбектерде баланың сөйлеуінің қалыптасуында ересекпен әлеуметтік өзара әрекеттесу, көркем мәтінді бірлесіп оқу және талқылау, сұрақ-жауап ұйымдастыру, баланы әңгімеге белсенді қатыстыру сияқты тәсілдердің маңыздылығына назар аударылады. Осы тұрғыдан қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану мәселесін қарастыру үшін әлеуметтік өзара әрекеттесу, нарративтік таным және диалогтік оқу туралы ғылыми тұжырымдарға сүйену маңызды.

Дж. Брунер нарративтік таным туралы тұжырымдары баланың қоршаған ортаны оқиғалар, әрекеттер және олардың бірізділігі арқылы қабылдау ерекшелігін түсіндіруге мүмкіндік береді. Зерттеуші адам танымының логикалық-ғылыми және нарративтік формаларын ажыратып, нарративтік танымды адамның өмірлік тәжірибесін уақыттық және мағыналық бірізділік негізінде ұйымдастыру тәсілі ретінде қарастырады (Тоннер, Деллафилд-Батт, 2025). Бұл тұжырым ертегі сияқты сюжеттік мәтіндердің баланың оқиға желісін түсінуі, кейіпкерлер әрекетін талқылауы және өз ойын білдіруі үшін педагогикалық мүмкіндік беретінін пайымдауға негіз болады.

Л.С. Выготскийдің әлеуметтік-мәдени теориясында баланың танымдық және тілдік дамуында әлеуметтік өзара әрекеттесу мен ересектер тарапынан көрсетілетін қолдаудың маңыздылығы айқындалады. Маклауд (2025) Выготский теориясын талдай отырып, баланың білімді неғұрлым тәжірибелі ересек немесе құрдасымен өзара әрекеттесу барысында меңгертінін атап көрсетеді. Теориядағы «жақын даму аймағы» ұғымы баланың ересектің бағыттаушы көмегі арқылы өз бетінше орындай алмайтын әрекеттерді орындауына мүмкіндік беретін қолдауды сипаттайды). Бұл қағида ертегімен жұмыс барысында логопед немесе педагогтің сұрақ қоюы, баланың жауабын қолдауы, мазмұнды талқылауға бағыттауы және диалогке қатысуына жағдай жасауының теориялық негізін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Диалогтік оқудың теориялық және әдістемелік негіздерін қарастырған зерттеушілердің ішінде Уайтхёрст (2002) еңбектері ерекше орын алады. Зерттеуші дәстүрлі кітап оқу барысында ересек адамның мәтінді оқып, баланың көбіне тыңдаушы рөлінде қалатынына назар аударады. Диалогтік оқуда, керісінше, бала мәтінді талқылауға белсенді қатысушы ретінде қарастырылады, ал ересек адамның міндеті – сұрақтар қою, баланың жауабын тыңдау және оның еркін сөйлеуіне мүмкіндік жасау. Осылайша кітап оқу ересектің біржақты әрекетінен ересек пен бала арасындағы тілдік өзара әрекеттесуге ауысады.

Диалогтік оқудың балалардың сөйлеу белсенділігіне ықпалын Флинн (2011) де қарастырған. Зерттеушінің тұжырымдары көркем мәтінді бірлесіп оқу барысында баланы сұрақ-жауапқа, оқиға мазмұнын талқылауға және өз ойын білдіруге белсенді қатыстырудың маңыздылығын көрсетеді. Мұндай өзара әрекеттесу баланың мәтінді жай тыңдауымен шектелмей, оның мазмұны бойынша әңгімеге қатысуына мүмкіндік береді.

Лониган (2006) диалогтік оқуды ұйымдастыруда ересек пен баланың рөлдерінің өзгеруіне назар аударады. Дәстүрлі оқуда педагог мәтінді дауыстап оқып, бала негізінен тыңдаушы қызметін атқарса, диалогтік оқуда балалар арнайы сұрақтар мен тапсырмалар арқылы мәтінді талқылауға тартылады. Автордың пайымдауынша, жұмыс барысында ересектің бағыттаушы сөйлеуі біртіндеп азайып, баланың сөйлеу белсенділігі артуы тиіс. Бұл қағида мектепке дейінгі ұйымда ертегімен жұмыс жүргізетін логопедтер мен педагогтердің қызметі үшін маңызды: маманның міндеті ертегіні тек оқып беру емес, баланың сұраққа жауап беруіне, өз ойын айтуына және кейіпкерлер арасындағы диалогке қатысуына жағдай жасау болып табылады.

Осы зерттеулерді жинақтай келе, көркем мәтін мен ертегіні балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолданудың нәтижелілігі тек мәтіннің мазмұнына емес, ересек адамның оқу әрекетін қалай ұйымдастыратынына да байланысты екенін көруге болады. Сұрақ қою, жауапты қолдау, мәтін мазмұнын талқылау және баланы белсенді сөйлеуге тарту логопед пен педагогтің кәсіби әрекетінің маңызды компоненттері ретінде қарастырылады. Бұл тұжырымдар қазақ халық ертегілерін қолдануда мамандардың қандай әдіс-тәсілдерге басымдық беретінін зерттеудің қажеттілігін негіздейді.

Ертегінің баланың дамуына ықпалын қарастырған зерттеулерде оның мазмұнын қабылдау, кейіпкерлердің іс-әрекетін түсіну және оқиғаға эмоционалдық қатынас білдіру мүмкіндіктеріне назар аударылады. М.И. Саввиди мен Н.В. Черепкова (2016) ертегіні қабылдау барысында баланың кейіпкерлердің сезімдері мен әрекеттерін түсіну арқылы қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейтетінін атап көрсетеді. Бұл ерекшелік ертегі мазмұнын педагог пен баланың бірлесіп талқылауына және кейіпкерлердің іс-әрекеті туралы пікір алмасуына мүмкіндік береді.

Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева (2000) ертегіні баланың тұлғалық және психологиялық дамуына ықпал ететін құрал ретінде қарастырып, ертегімен жұмыс істеудің әртүрлі тәсілдерін ұсынады. Ертегі мазмұнын тыңдау, талқылау және кейіпкерлер әрекетін қарастыру баланы оқиғаға белсенді қатыстыруға мүмкіндік беретін жұмыс түрлерінің қатарына жатады.

Отандық зерттеулерде де ертегінің тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктеріне назар аударылған. Э.В. Исхакова (2015) ертегімен жұмыс барысында оны құрастыру, рөлдерге бөліп ойнау, тыңдау және мазмұнын баяндау сияқты тәсілдердің қолданылатынын көрсетеді. Аталған әрекеттердің ішінде рөлдік ойын мен ертегіні баяндау баланың сөйлеу әрекетіне белсенді қатысуына мүмкіндік беретін педагогикалық тәсілдер ретінде маңызды.

Қ.Б. Жарықбаев (1995) қазақ тәлім-тәрбиесі мәселелерін қарастыра отырып, ертегілердің баланың тәрбиесі мен дүниетанымын қалыптастырудағы маңызын атап көрсетеді. Қазақ халық ертегілерінің ұлттық мазмұны оларды мектепке дейінгі тәрбие үдерісінде баланың тілдік және әлеуметтік қарым-қатынасын қолдауға пайдалануға мүмкіндік береді. Осы зерттеулер ертегінің тек көркем шығарма ретінде оқылып қана қоймай, оның мазмұнын талқылау, кейіпкерлердің әрекетін қарастыру, рөлдерге бөліп ойнау және оқиғаны баяндау сияқты педагогикалық әрекеттермен толықтырылуы мүмкін екенін көрсетеді. Сондықтан ертегіні балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдануда логопед пен педагогтің оны қандай әдістер арқылы ұйымдастыратыны маңызды болып табылады.

Отандық зерттеулерде мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту, олардың қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру және көркем шығармаларды педагогикалық үдерісте қолдану мәселелері қарастырылған. Н. Жиенбаева (1998) мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік

сөйлеу ерекшеліктеріне тоқталып, баланың қарым-қатынас барысында сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мәселесін ғылыми тұрғыдан қарастырған. Бұл тұжырымдар мектепке дейінгі кезеңде диалогтік сөйлеуді мақсатты түрде дамыту қажеттігін көрсетеді.

Н. Құлжанова(1995) мектепке дейінгі тәрбие мәселелерін қарастыра отырып, баланы сөйлеуге үйретудің маңыздылығына ерекше назар аударған. Зерттеушінің пікірінше, бала сөздерді өзара байланыстырып, өзінің ойын, талабын, көңіл күйі мен сезімін басқа адамға жеткізе алуы қажет. Сонымен қатар баланың өз ойын әңгіме, ойын және сурет арқылы білдіруі оның тілдік дамуы үшін маңызды. Бұл қағидалар баланың диалогтік қарым-қатынасқа белсенді қатысуына жағдай жасаудың қажеттігін көрсетеді.

Б.Б. Баймұратова(1976) мектеп жасына дейінгі балалардың ана тілін дамыту мәселесін арнайы қарастырып, тіл дамыту сабақтарын ұйымдастырудың мазмұны мен әдістерін ұсынған. Ғалым әңгімелесу, сұрақ-жауап және әңгімелеп беру сияқты әдістердің бала тілін дамытудағы маңызын көрсетіп, көркем шығармаларды балалардың байланыстырып сөйлеуін дамытуда пайдалануға назар аударған. Зерттеушінің еңбектері мектепке дейінгі ұйым педагогінің баланың сөйлеуін дамытуға бағытталған жұмысты жүйелі ұйымдастыруының әдістемелік маңызын айқындайды.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік қарым-қатынасын дамыту мәселесі арнайы педагогика мен логопедия тұрғысынан да зерттелуде. А.Б. Сакулова, А.К. Сатова және А.Ж. Калыкбаева (2025) сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда арнайы педагогикалық жағдайлар мен логопед және тәрбиешінің бірлескен жұмысының маңыздылығын көрсетеді. Қарастырылған отандық зерттеулерді жинақтай келе, мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуда әңгімелесу, сұрақ-жауап, көркем шығармаларды пайдалану және ересек пен баланың мақсатты тілдік өзара әрекеттесуінің маңызды орын алатынын байқауға болады. Бұл үдерісте логопед пен педагог баланың мәтінді тыңдауын ғана емес, оның сұрақтарға жауап беруін, өз ойын білдіруін және қарым-қатынасқа белсенді қатысуын ұйымдастыратын негізгі тұлғалар болып табылады. Осыған байланысты қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану мамандардың кәсіби тәжірибесімен, таңдайтын әдіс-тәсілдері-

мен және қолжетімді әдістемелік ресурстармен тікелей байланысты. Сондықтан логопедтер мен педагогтердің осы бағыттағы тәжірибесін жинақтау зерттеудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу сипаттамалық сауалнамалық дизайн негізінде жүргізілді. Зерттеу қазақ халық ертегілерін мектеп жасына дейінгі сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану бойынша логопедтер мен педагогтердің кәсіби тәжірибесін жинақтауға, олар пайдаланатын әдіс-тәсілдерді, жұмыс барысында кездесетін қиындықтар мен әдістемелік қажеттіліктерді анықтауға бағытталды.

Зерттеу барысында ғылыми және әдістемелік әдебиеттерді талдау, сауалнама жүргізу, алынған деректерді сандық және мазмұндық талдау әдістері қолданылды. Эмпирикалық деректер зерттеуге қатысқан логопедтер, тәрбиешілер және арнайы педагогтің кәсіби тәжірибесіне негізделген сауалнама жауаптары арқылы жинақталды. Осыған байланысты зерттеу балалардың диалогтік сөйлеу деңгейін тікелей диагностикалауға немесе қазақ халық ертегілерінің тиімділігін эксперименттік тұрғыдан бағалауға емес, мамандардың аталған бағыттағы кәсіби тәжірибесін сипаттауға бағытталды.

Зерттеу 2025 жылғы 1 қыркүйек пен 4 қазан аралығында Шымкент қаласының білім басқармасына қарасты №32 «Еркін» мемлекеттік арнаулы балабақшасында жүргізілді. Аталған мектепке дейінгі ұйымда сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балаларға білім беру және түзетуді дамыту жұмыстары ұйымдастырылады.

Сауалнамаға аталған мекемеде сөйлеу тілінде бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істейтін 37 маман ерікті түрде қатысты. Олардың 12-сі логопед, 24-і тәрбиеші және 1-еуі арнайы педагог болды. Қатысушылардың кәсіби еңбек өтілі 1 жылдан 28 жылға дейінгі аралықты қамтыды. Әртүрлі еңбек өтіліне ие мамандардың қатысуы қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану тәжірибесін әртүрлі кәсіби тәжірибе тұрғысынан сипаттауға мүмкіндік берді.

Сауалнама белгілі бір жас тобының мамандарымен шектелмей, аталған арнаулы балабақшада жұмыс істейтін барлық логопедтер, тәрбиешілер және арнайы педагог арасында жүргізілді. Сондықтан зерттеуде қазақ халық ертегілерінің нақты бір топтағы балаларға әсері бағаланған

жоқ; мамандар сауалнама сұрақтарына күнделікті түзете-дамыту және оқу-тәрбие жұмысындағы кәсіби тәжірибесіне сүйене отырып жауап берді.

Зерттеудің негізгі құралы ретінде мамандарға арналған 10 сұрақтан тұратын авторлық сауалнама қолданылды. Сауалнама зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнына және зерттеу мәселесіне қатысты ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау нәтижелеріне сүйене отырып әзірленді. Сауалнама сұрақтарының мазмұндық сәйкестігі мен түсініктілігі сараптамалық бағалау арқылы тексерілді.

Сауалнама мамандардың кәсіби тәжірибесін, сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту туралы түсініктерін, қазақ халық ертегілерін қолдану тәсілдерін, ертегі түрлерін таңдау ерекшеліктерін, жұмыс барысында кездесетін қиындықтарды және әдістемелік әрі материалдық қажеттіліктерді анықтауға бағытталды.

Сауалнама мазмұны зерттеу мақсатына сәйкес бес негізгі бағыт бойынша құрылды. Бірінші бағыт мамандардың кәсіби тәжірибесі мен балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту туралы түсініктерін анықтауға арналды. Бұл бағытта сұраққа жауап беру, сұрақ қою, өз ойын білдіру, әңгімені бастау және жалғастыру, ертегі кейіпкерлері арасында диалог құру сияқты әрекеттер қарастырылды.

Екінші бағыт сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балалардың диалогтік қарым-қатынасында мамандар жиі кездесетін қиындықтарды анықтауға бағытталды. Оларға сұрақтарға жауап берудегі қиындықтар, сөздік қордың жеткіліксіздігі, сөйлем құраудағы қиындықтар, диалогке белсенді қатыспау және дыбыстарды немесе сөздерді дұрыс айтудағы қиындықтар енгізілді.

Үшінші бағыт қазақ халық ертегілерін балалармен жұмыс барысында қолданудың практикалық ерекшеліктерін қамтыды. Мамандардың ертегіні мәнерлеп оқу және мазмұнын талқылау, рөлдік ойындар ұйымдастыру, суреттер мен ойыншықтарды пайдалану, ертегі мазмұны бойынша сұрақтар қою және кейіпкерлер атынан рөлдік диалог ұйымдастыру сияқты әдіс-тәсілдерді қолдану тәжірибесі қарастырылды. Сонымен қатар мамандардың жұмыс барысында басымдық беретін ертегі түрлері анықталды.

Төртінші бағыт мамандардың кәсіби бағалауы бойынша қазақ халық ертегілерін қолданудың балалардың сөйлеу әрекетін қолдаудағы

мүмкіндіктерін анықтауға арналды. Сауалнамада сөздік қорды кеңейту, өз ойын жеткізу, диалогке қатысуға ынталандыру және тыңдау-түсіну дағдыларын дамыту сияқты көрсеткіштер қарастырылды.

Бесінші бағыт ертегімен жұмыс істеу барысында мамандар кездесетін әдістемелік және материалдық қиындықтар мен қажеттіліктерді анықтауға бағытталды. Бұл бағытта ертегі мәтіндерінің ұзақтығы мен күрделілігі, балалардың мазмұнды түсінуіндегі қиындықтар, қажетті материалдардың жеткіліксіздігі, иллюстрациялық және аудио-бейне материалдарға, ойын құралдарына, бейімделген мәтіндер мен әдістемелік нұсқаулықтарға қажеттілік қарастырылды. Сонымен қатар қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстардың қолжетімділігі мен жеткіліктілігі бағаланды.

Сауалнамаға қатысушыларға зерттеудің мақсаты түсіндіріліп, сұрақтарға өздерінің кәсіби тәжірибесіне сүйене отырып жауап беру ұсынылды. Сауалнама белгілі бір топтағы балалардың нәтижелерін бағалауға емес, мамандардың күнделікті кәсіби қызметіндегі тәжірибесін жинақтауға бағытталды.

Алынған деректерге сипаттамалық статистикалық және мазмұндық талдау жүргізілді. Әрбір жауап нұсқасы бойынша абсолюттік жиілік (n) және салыстырмалы жиілік (%) есептелді. Пайыздық көрсеткіштер белгілі бір жауап нұсқасын таңдаған респонденттер санының сауалнамаға қатысқан мамандардың жалпы санына (N=37) қатынасы негізінде анықталды. Нәтижелер кестелер мен диаграммалар түрінде ұсынылып, мазмұндық тұрғыдан түсіндірілді.

Зерттеу сипаттамалық сауалнамалық дивайнға негізделгендіктен, алынған нәтижелер қазақ халық ертегілерінің балалардың диалогтік сөйлеуіне тікелей әсерін немесе тиімділігін дәлелдейтін эксперименттік көрсеткіштер ретінде қарастырылмайды. Олар логопедтер мен педагогтердің кәсіби тәжірибесін, қолданатын әдіс-тәсілдерін, кездесетін қиындықтары мен әдістемелік қажеттіліктерін сипаттайтын эмпирикалық деректер болып табылады.

Нәтижелер

Сауалнама жүргізілген сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балаларға арналған арнаулы балабақшада барлығы 12 топ жұмыс істейді. Әр топтағы тәрбиеленушілер саны 15 баладан аспайды. Балалардың сөйлеу тіліндегі бұзылыс-

тарын түзету және сөйлеу дағдыларын дамыту мақсатында әр топқа бір логопед маман бекітілген. Балабақшадағы түзете-дамыту жұмыстары белгілі бір жүйе бойынша ұйымдастырылады. Таңғы уақытта логопед әр топтағы балалармен шамамен 30 минут көлемінде топтық сабақ өткізеді. Топтық жұмыстан кейін балалардың жеке ерекшеліктері мен сөйлеу тілінің даму деңгейіне сәйкес құрылған жеке жұмыс жоспары негізінде әр баламен жеке логопедиялық сабақтар жүргізіледі. Логопед балалармен жеке жұмыс жүргізген уақытта тәрбиеші топтағы басқа тәрбиеленушілермен оқу-тәрбиелік және дамытушы жұмыстарды ұйымдастырады. Атап айтқанда, топтық сабақтар, дидактикалық және сюжеттік-рөлдік ойындар, сондай-ақ балалардың танымдық, коммуникативтік және сөйлеу белсенділігін дамытуға бағытталған тапсырмалар орындалады.

Балабақшаның 12 тобында таңғы ауысымда 12 тәрбиеші қызмет атқарады, ал түстен кейінгі уақытта тәрбие жұмысын екінші ауысымдағы тәрбиешілер жалғастырады. Осылайша, әр топтағы балалармен жүргізілетін педагогикалық және түзете-дамыту жұмыстары күн бойы жүйелі түрде ұйымдастырылады. Сонымен қатар, балабақшада арнайы педагог қызмет атқарады. Арнайы педагог тиісті қорытындысы мен жолдамасы бар балаларды олардың жеке білім беру қажеттіліктеріне сәйкес анықтап, арнайы кесте негізінде жеке және түзете-дамыту сабақтарын жүргізеді. Логопед, тәрбиеші және арнайы педагогтің өзара сабақтастығы балалардың сөйлеу, танымдық және коммуникативтік дағдыларын кешенді дамытуға бағытталған.

Балабақша мамандарының кәсіби тәжірибесін, қазақ халық ертегілерін түзете-дамыту жұмысында қолдану ерекшеліктерін және балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуға қатысты әдістемелік қажеттіліктерін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнама сұрақтары мамандардың жұмыс өтілі, қолданатын әдіс-тә-

сілдері, қазақ халық ертегілерін пайдалану тәжірибесі, кездесетін қиындықтары және қажетті әдістемелік ресурстарды анықтауға бағытталды.

1-сұрақ. Жұмыс өтіліңіз қанша жыл?

Сауалнамаға қатысқан мамандардың кәсіби еңбек өтілі 1 жылдан 28 жылға дейінгі аралықты қамтыды. Нәтижелер бойынша 15 жылдан астам еңбек өтілі бар мамандар саны 15 адамды (40,54%) құрады. 11–14 жыл еңбек өтілі бар 6 маман (16,22%), 8–11 жыл еңбек өтілі бар 7 маман (18,92%), 4–7 жыл еңбек өтілі бар 5 маман (13,51%), ал 1–3 жыл еңбек өтілі бар 4 маман (10,81%) сауалнамаға қатысты.

Алынған нәтижелер респонденттердің еңбек өтілі әртүрлі болғанымен, олардың арасында 15 жылдан астам кәсіби тәжірибесі бар мамандардың үлесі басым екенін көрсетті. Бұл зерттеуде жинақталған жауаптардың әртүрлі кәсіби тәжірибеге ие логопедтер мен педагогтердің пікірлерін қамтитынын көрсетеді.

2-сұрақ. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту дегенді қалай түсінесіз?

Сауалнама нәтижелері бойынша 12 маман (32,43%) диалогтік сөйлеуді дамытуды ертегі кейіпкерлерімен диалог құру дағдысымен байланыстырды. 9 респондент (24,32%) әңгімені бастау және жалғастыру қабілетін дамытуды, 7 маман (18,92%) өз ойын еркін жеткізуді, 5 маман (13,51%) сұрақ қою дағдысын, ал 4 маман (10,81%) сұрақтарға жауап беру дағдысын дамытуды таңдады.

Нәтижелер респонденттердің диалогтік сөйлеуді дамыту туралы кәсіби түсініктері бірнеше коммуникативтік әрекетті қамтитынын көрсетті. Олардың ішінде ертегі кейіпкерлерімен диалог құру және әңгімені бастау мен жалғастыруға қатысты жауаптардың үлесі салыстырмалы түрде жоғары болды. Бұл мамандардың диалогтік сөйлеуді баланың сұраққа жауап беруімен ғана емес, өзара қарым-қатынасқа қатысуымен де байланыстыратынын көрсетеді.

1-кесте

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту

№	Диалогтік сөйлеуін дамыту бағыты	Мамандар саны	Пайыз %
1	Сұрақтарға жауап беру дағдысын дамыту	4	10.81
2	Сұрақ қою дағдысын дамыту	5	13.51
3	Өз ойын еркін жеткізу дағдысын дамыту	7	18.92

Кестенің жалғасы

№	Диалогтік сөйлеуін дамыту бағыты	Мамандар саны	Пайыз %
4	Өңгіме бастау және жалғастыру дағдысын дамыту	9	24.32
5	Ертегі кейіпкерлерімен диалог құру дағдысын дамыту	12	32.43
	Барлығы	37	100

Дереккөз/Ескертпе: Берілген кестені материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

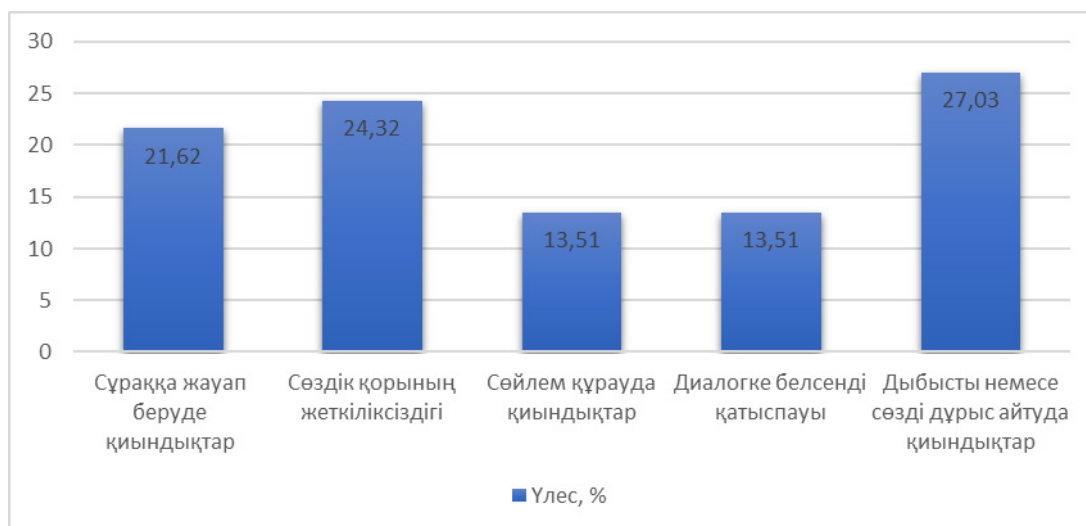
3-сұрақ. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту барысында қандай қиындықтарға кездесесіз?

Сауалнама нәтижелері бойынша мамандардың 27,03%-ы балалармен жұмыс барысында дыбыстарды немесе сөздерді дұрыс айтудағы қиындықтарды жиі кездестіретінін көрсетті. Респонденттердің 24,32%-ы сөздік қордың жеткіліксіздігін, 21,62%-ы сұрақтарға жауап берудегі қиындықтарды атап өтті. Сөйлем құраудағы қиындықтарды мамандардың 13,51%-ы, ал балалардың диалогке белсенді қатыспауын 13,51%-ы көрсетті.

Алынған нәтижелер мамандардың кәсіби тәжірибесінде балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту барысында әртүрлі тілдік және коммуникативтік қиындықтар кездесетінін көрсетті. Респонденттердің жауаптары арасында дыбыстарды немесе сөздерді дұрыс айту, сөздік қордың жеткіліксіздігі және сұрақтарға жауап беру қиындықтарына қатысты көрсеткіштер салыстырмалы түрде жоғары болды. Бұл нәтижелер балалардың сөйлеу ерекшеліктерін тікелей диагностикалау көрсеткіштері емес, мамандардың күнделікті кәсіби тәжірибесіне негізделген бағалаулар ретінде қарастырылады.

1-сурет

СТЖД бар балалардың диалогтік сөйлеуін дамыту

Дереккөз/Ескертпе: Берілген суретті материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

4-сұрақ. Қазақ халық ертегілерін пайдалану арқылы диалогтік сөйлеуді дамытуда қандай іс-әрекеттер қолданасыз?

Сауалнама нәтижелері мамандардың қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда әртүрлі педагогикалық әдіс-тә-

сілдер арқылы қолданатынын көрсетті. Респонденттердің 13-і (35,14%) ертегіні мәнерлеп оқу және оның мазмұнын талқылауды таңдады. Ертегі кейіпкерлерінің атынан рөлдік диалог құруды 8 маман (21,62%), ертегіні суреттер арқылы түсіндіруді 7 маман (18,92%), рөлдік ойындар

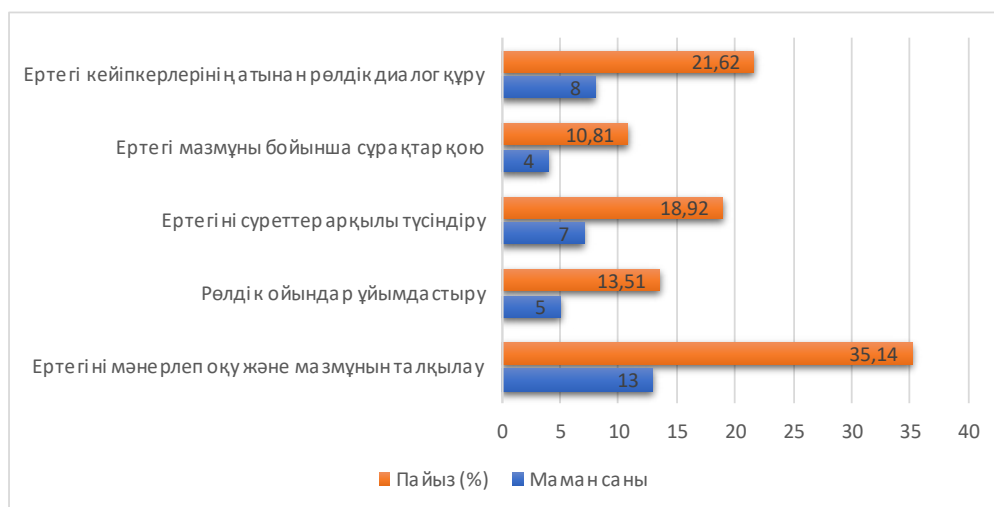
ұйымдастыруды 5 маман (13,51%), ал ертегі мазмұны бойынша сұрақтар қоюды 4 маман (10,81%) көрсетті.

Алынған нәтижелер бойынша ертегіні мәнерлеп оқу және оның мазмұнын талқылау мамандар арасында ең жиі таңдалған тәсіл болды. Сонымен қатар рөлдік диалог, сюжеттік көрнекіліктерді пайдалану, рөлдік ойын және

сұрақ-жауап ұйымдастыру сияқты баланы сөйлеу әрекетіне тартуға бағытталған тәсілдердің де қолданылатыны анықталды. Аталған әдістер мамандардың кәсіби тәжірибесінде ертегі мәтінін тек оқып берумен шектелмей, оның мазмұны негізінде педагог пен бала арасындағы және кейіпкерлер арасындағы тілдік өзара әрекеттесуді ұйымдастыруға бағытталғанын көрсетеді.

2-сурет

Қазақ халық ертегілері негізінде мамандар қолданатын педагогикалық әдіс-тәсілдер

Берілген суретті материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

5-сұрақ. Балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қазақ халық ертегілерінің қандай түрлерін жиі қолданасыз?

Сауалнама нәтижелері бойынша респонденттердің 12-сі (32,43%) балаларға бейімделген қысқартылған ертегі нұсқаларын жиі қолданынын көрсетті. Аңыздар мен мифтік ертегілерді 10 маман (27,03%), жануарлар туралы ертегілерді 8 маман (21,62%), ал батырлар мен тарихи ертегілерді 7 маман (18,92%) таңдады.

Алынған нәтижелер мамандардың кәсіби тәжірибесінде балаларға бейімделген қысқартылған ертегі нұсқаларына салыстырмалы түрде көбірек басымдық берілетінін көрсетті. Мұны мамандардың ертегі материалын балалардың қабылдау және сөйлеу ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеуге ұмтылуымен байланыстыруға болады. Сонымен қатар сауалнамада ертегілер нақты атаулары бойынша емес, олардың жанрлық және мазмұндық түрлері бойынша қарастырылғанын атап өткен жөн. Сондықтан алынған көрсеткіштер жекелеген ертегілердің қолданылу жиілігін

емес, мамандар басымдық беретін ертегі түрлерін сипаттайды.

6-сұрақ. Қазақ халық ертегілері арқылы балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда өзіңіздің әдістемелік дайындығыңызды қалай бағалайсыз?

Сауалнама нәтижелері бойынша 10 маман (27,03%) өзінің әдістемелік дайындығын жоғары, 9 маман (24,32%) жеткілікті, 8 маман (21,62%) орташа деңгейде бағалады. Сонымен қатар 5 респондент (13,51%) әдістемелік қолдауды, ал 5 маман (13,51%) қосымша кәсіби даярлықты қажет ететінін көрсетті.

Нәтижелер респонденттердің жартысынан астамы (51,35%) өздерінің әдістемелік дайындығын жоғары немесе жеткілікті деңгейде бағалайтынын көрсетті. Дегенмен мамандардың бір бөлігінің әдістемелік қолдау мен қосымша кәсіби даярлыққа қажеттілік білдіруі қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда тиімді қолдануға бағытталған кәсіби құзыреттілікті одан әрі жетілдіру қажеттігін көрсетеді.

7-сұрақ. Сіздің кәсіби тәжірибеңіз бойынша қазақ халық ертегілерін қолдану балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қандай мүмкіндіктер береді?

Сауалнама нәтижелері бойынша 12 маман (32,43%) қазақ халық ертегілерін қолдану балалардың сөздік қорын кеңейтуге мүмкіндік береді деп бағалады. Сондай-ақ 12 респондент (32,43%) ертегілердің тыңдау-түсіну дағдыларын дамытудағы мүмкіндігін атап көрсетті. Баланың өз ойын жеткізуіне көмектесетінін 8 маман (21,62%), ал диалогке қатысуға ынталандыратынын 5 маман (13,51%) көрсетті.

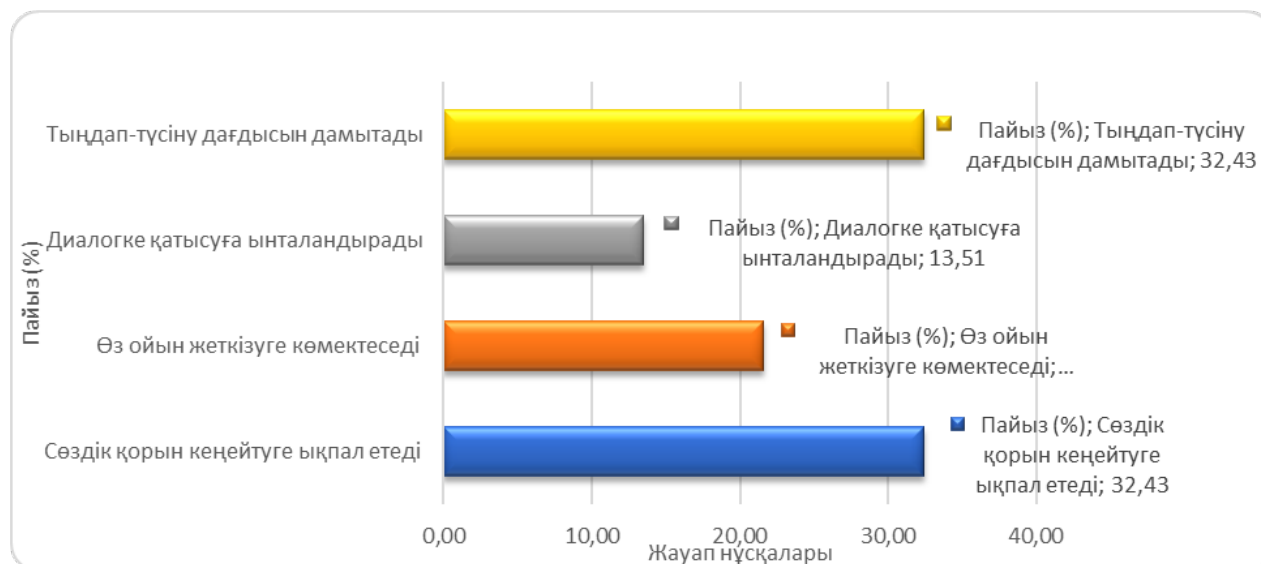
Алынған нәтижелер респонденттердің кәсіби бағалауында қазақ халық ертегілерінің балалар-

дың әртүрлі сөйлеу әрекеттерін қолдауға мүмкіндік беретін педагогикалық құрал ретінде қарастырылатынын көрсетті. Мамандар арасында ертегінің сөздік қорды кеңейту және тыңдау-түсіну дағдыларын қолдаудағы мүмкіндіктеріне қатысты жауаптар басым болды. Сонымен қатар мамандар ертегі мазмұнымен жұмыс істеуді баланың өз ойын жеткізуі мен диалогке қатысуын қолдауға мүмкіндік беретін тәсіл ретінде бағалады.

Бұл көрсеткіштер қазақ халық ертегілерінің балалардың диалогтік сөйлеуіне тікелей әсерін өлшейтін эксперименттік нәтижелер емес, сауалнамаға қатысқан мамандардың кәсіби тәжірибесіне негізделген бағалаулар болып табылады.

3-сурет

Мамандардың қазақ халық ертегілерінің балалардың диалогтік сөйлеуін дамытудағы мүмкіндіктерін бағалауы

Берілген суретті материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

8-сұрақ. Қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану барысында қандай қиындықтарға кездесесіз?

Сауалнама нәтижелері бойынша мамандардың 15-і (40,54%) қажетті материалдардың жеткіліксіздігін негізгі қиындық ретінде көрсетті. Балалардың ертегі мазмұнын түсінуіндегі қиындықтарды 9 респондент (24,32%), уақыттың шектеулілігін 7 маман (18,92%), ал ертегі мәтіндерінің ұзақтығы мен күрделілігін 6 маман (16,22%) атап өтті.

Алынған нәтижелер мамандардың қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдануына тек балалардың сөйлеу және қабылдау ерекшеліктері ғана емес, әдіс-

темелік-ұйымдастырушылық жағдайлардың да ықпал ететінін көрсетті. Әсіресе қажетті материалдардың жеткіліксіздігіне қатысты жауаптардың үлесі жоғары болды. Сонымен қатар балалардың ертегі мазмұнын түсінуіндегі қиындықтар ертегі мәтіндерін олардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне сәйкес іріктеу мен бейімдеу қажеттілігін көрсетеді.

9-сұрақ. Қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда тиімді қолдану үшін қандай материалдар қажет деп есептейсіз?

Сауалнама нәтижелері бойынша 9 маман (24,32%) балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне бейімделген қысқартылған ертегі мәтіндеріне қажеттілік бар екенін көрсетті.

Иллюстрациялық материалдарды 8 респондент (21,62%), әдістемелік нұсқаулықтарды 8 маман (21,62%), аудио-бейне материалдарды 7 респондент (18,92%), ал ойын және рөлдік құралдарды 5 маман (13,51%) таңдады.

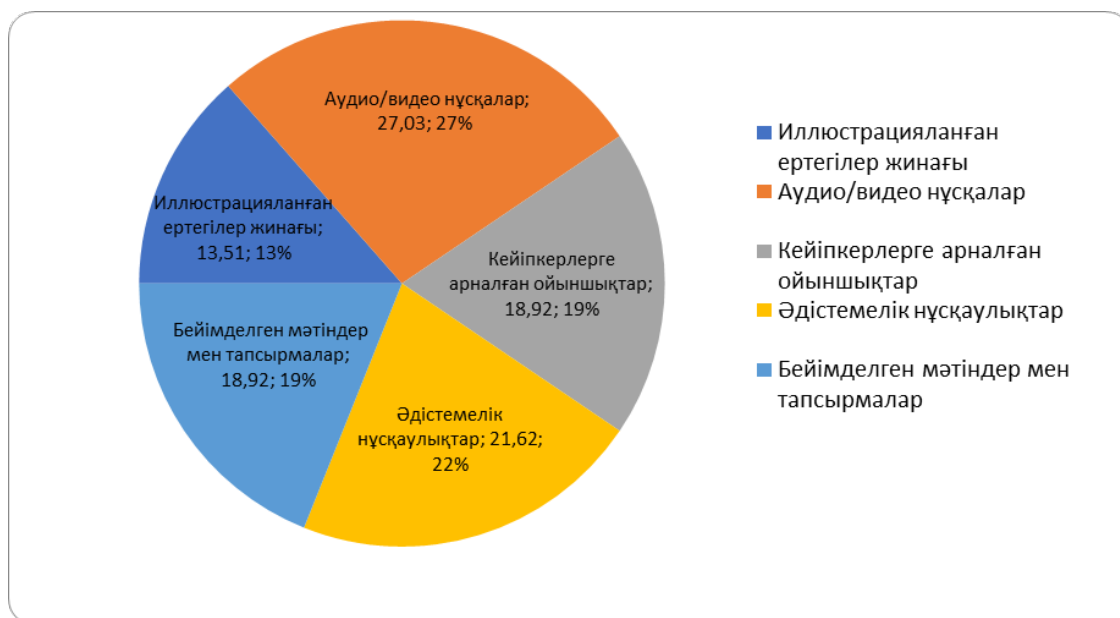
Алынған нәтижелер мамандардың қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану үшін әртүрлі әдістемелік және дидактикалық ресурстарға қажеттілік бар екенін көрсетеді. Респонденттердің жауаптары арасында бейімделген қысқартылған ертегі мәтіндері, иллюстрациялық материалдар және

әдістемелік нұсқаулықтарға қатысты көрсеткіштер салыстырмалы түрде жоғары болды.

Бұл қажеттіліктер ертегімен жүргізілетін жұмысты әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің маңыздылығын көрсетеді. Атап айтқанда, сөйлеу тілінде бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балаларға бейімделген ертегі мәтіндерін, сюжеттік көрнекіліктерді, рөлдік ойын материалдарын және ертегі мазмұны бойынша диалог ұйымдастыруға арналған әдістемелік ұсыныстарды әзірлеу мамандардың практикалық жұмысын қолдауға мүмкіндік береді.

4-сурет

Қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолданылған құралдар мен материалдар

Берілген суретті материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

10-сұрақ. Қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдануға арналған қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстардың қолжетімділігі мен жеткіліктілігін қалай бағалайсыз?

Сауалнама нәтижелері бойынша 19 маман (51,35%) қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстардың қолжетімділігі мен жеткіліктілігін төмен деңгейде бағалады. Респонденттердің 10-ы (27,03%) ресурстардың қамтамасыз етілу деңгейін орташа деп көрсетсе, 8 маман (21,62%) жеткілікті деп бағалады.

Алынған нәтижелер сауалнамаға қатысқан мамандардың жартысынан астамы қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстардың жеткіліксіздігін атап өткенін көрсетті. Бұл нәтиже алдыңғы сұ-

рактарда анықталған әдістемелік қажеттіліктермен де өзара байланысты. Атап айтқанда, мамандар балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне бейімделген қысқартылған ертегі мәтіндеріне, иллюстрациялық және аудио-бейне материалдарға, рөлдік ойын құралдары мен әдістемелік нұсқаулықтарға қажеттілік бар екенін көрсетті.

Зерттеу нәтижелері негізінде логопедтер мен педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру үшін қазақ халық ертегілерімен жұмыс істеуге бағытталған әдістемелік қолдау жүйесін әзірлеу ұсынылады. Оның мазмұны ертегі мәтіндерін балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеу, диалогтік сұрақтар жүйесін құрастыру, рөлдік диалог пен ойындарды ұйым-

дастыру, көрнекі және мультимедиялық құралдарды тиімді пайдалану бойынша практикалық әдістерді қамтуы тиіс. Сонымен қатар мамандарды қазақ тіліндегі бейімделген ертегі мәтіндерімен, диалогтік тапсырмалар жинағымен және әдістемелік нұсқаулықтармен қамтамасыз ету қажет.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері қазақ халық ертегілерін мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану логопедтер мен педагогтердің кәсіби тәжірибесінде әртүрлі педагогикалық әрекеттер арқылы жүзеге асырылатынын көрсетті. Мамандардың жауаптарында ертегіні мәнерлеп оқу және мазмұнын талқылау (35,14%), кейіпкерлер атынан рөлдік диалог құру (21,62%), суреттер арқылы түсіндіру (18,92%), рөлдік ойын ұйымдастыру (13,51%) және ертегі мазмұны бойынша сұрақтар қою (10,81%) сияқты тәсілдер көрініс тапты. Бұл нәтижелер ертегімен жұмыс барысында педагогтің қызметі мәтінді оқып берумен ғана шектелмей, баланы тілдік өзара әрекеттесуге тартуға бағытталатынын көрсетеді.

Алынған нәтижелер диалогтік оқудың теориялық қағидаларымен белгілі бір деңгейде үндеседі. Уайтхёрст(2002) диалогтік оқуда баланың пассивті тыңдаушыдан мәтінді талқылауға белсенді қатысушыға айналатынын, ал ересектің міндеті сұрақ қою, баланың жауабын қолдау және сөйлеуге ынталандыру екенін көрсетеді. Флинн(2011) де көркем мәтінді бірлесіп оқу барысында баланы сұрақ-жауапқа және мәтін мазмұнын талқылауға белсенді қатыстырудың маңыздылығын атап өтеді. Зерттеудегі мамандардың мәнерлеп оқу мен талқылау, сұрақ қою және рөлдік диалогті қолдануы аталған ғылыми тұжырымдармен мазмұндық тұрғыдан сәйкес келеді.

Лониган (2006) диалогтік оқу туралы тұжырымдарында да ересек пен баланың өзара әрекеттесу сипатына ерекше мән беріледі. Диалогтік оқу барысында ересектің бағыттаушы әрекеті біртіндеп азайып, баланың мәтінді талқылауға және сөйлеуге қатысу белсенділігі артуы тиіс. Осы тұрғыдан сауалнамада анықталған кейіпкерлер атынан диалог құру, рөлдік ойын және ертегі үзінділері бойынша әңгімелесу сияқты тәсілдерді баланың сөйлеу әрекетіне қатысуына мүмкіндік беретін педагогикалық жұмыс формалары ретінде қарастыруға болады.

Зерттеу нәтижелерінде мамандардың 32,43%-ы балаларға бейімделген қысқартылған ертегі нұсқаларын жиі қолданатынын көрсетті. Бұл көрсеткіш сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балалармен жұмыс барысында ертегі мәтінінің көлемі мен тілдік күрделілігін ескерудің маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар респонденттердің 16,22%-ы ертегі мәтіндерінің ұзақтығы мен күрделілігін, ал 24,32%-ы балалардың ертегі мазмұнын түсінуіндегі қиындықтарды атап өтті. Бұл нәтижелер ертегі материалдарын балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне сәйкес іріктеу мен бейімдеудің қажеттілігін айқындайды.

Мамандардың кәсіби тәжірибесінде кездесетін әдістемелік қиындықтар да зерттеудің маңызды нәтижелерінің бірі болды. Респонденттердің 40,54%-ы қажетті материалдардың жеткіліксіздігін атап өтсе, қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстардың қолжетімділігі мен жеткіліктілігін 51,35%-ы төмен деңгейде бағалады. Сонымен қатар мамандар бейімделген қысқартылған ертегі мәтіндеріне (24,32%), иллюстрациялық материалдарға (21,62%), әдістемелік нұсқаулықтарға (21,62%), аудио-бейне материалдарға (18,92%) және ойын мен рөлдік құралдарға (13,51%) қажеттілік бар екенін көрсетті. Бұл нәтижелер мамандардың қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдануына арналған әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру қажеттігін көрсетеді.

Отандық зерттеулердегі тұжырымдар да алынған нәтижелерді түсіндіруге мүмкіндік береді. Б.Б. Баймұратова (1976) мектеп жасына дейінгі балалардың ана тілін дамытуда әңгімелесу, сұрақ-жауап, әңгімелеп беру және көркем шығармаларды қолданудың маңызын көрсеткен (Баймұратова, 1976: 91). Н. Құлжанова (1995) баланың өз ойын, талабын және сезімін басқа адамға жеткізе алуын тілдік дамудың маңызды көрсеткіші ретінде қарастырған. Осы тұрғыдан зерттеуде анықталған сұрақ-жауап, мазмұнды талқылау, рөлдік ойын және кейіпкерлер арасындағы диалогті ұйымдастыру тәсілдері отандық мектепке дейінгі тәрбие әдістемесінде қалыптасқан тіл дамыту қағидаларымен сабақтасады.

Зерттеу нәтижелерін жинақтау логопедтер мен педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдірудің бірнеше басым бағытын айқындауға мүмкіндік береді. Оларға қазақ халық ертегілерін балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне сәйкес іріктеу және бейімдеу; ертегі маз-

мұны бойынша мақсатты сұрақтар жүйесін құрастыру; рөлдік диалог пен ойын әрекеттерін ұйымдастыру; көрнекі және мультимедиялық материалдарды тиімді пайдалану; сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балаларға арналған қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстарды әзірлеу жатады. Аталған бағыттар мамандардың кәсіби құзыреттілігі зерттеу барысында эксперименттік жолмен жетілдірілді дегенді білдірмейді, керісінше сауалнама арқылы анықталған кәсіби тәжірибе, қиындықтар мен әдістемелік қажеттіліктер негізінде ұсынылған практикалық бағыттар болып табылады.

Зерттеу нәтижелерін түсіндіру кезінде оның әдіснамалық шектеулерін де ескеру қажет. Зерттеу бір мектепке дейінгі ұйымның 37 маманы арасында жүргізілгендіктен, алынған нәтижелерді барлық мектепке дейінгі ұйым мамандарына тікелей жалпылауға болмайды. Сонымен қатар сауалнама мамандардың кәсіби тәжірибесі мен субъективті бағалауларына негізделді және балалардың диалогтік сөйлеу деңгейін тікелей диагностикалауды қамтымады. Сондықтан болашақ зерттеулерде қазақ халық ертегілеріне негізделген нақты әдістемелік бағдарламалардың балалардың диалогтік сөйлеу көрсеткіштеріне ықпалын эксперименттік және бақылау топтарын салыстыру арқылы зерттеу орынды.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу қазақ халық ертегілерін мектеп жасына дейінгі сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану бойынша логопедтер мен педагогтердің кәсіби тәжірибесін жинақтауға мүмкіндік берді. Сауалнама нәтижелері мамандардың ертегімен жұмыс барысында мәнерлеп оқу және мазмұнын талқылау, сұрақ-жауап ұйымдастыру, сюжеттік көрнекіліктерді пайдалану, рөлдік ойындар өткізу және кейіпкерлер атынан диалог құру сияқты әртүрлі педагогикалық тәсілдерді қолданатынын көрсетті.

Зерттеу барысында мамандардың кәсіби қызметінде кездесетін бірқатар қиындықтар анықталды. Респонденттердің 40,54%-ы қажетті материалдардың жеткіліксіздігін негізгі қиындықтардың бірі ретінде көрсетсе, 24,32%-ы балалардың ертегі мазмұнын түсінудегі қиындықтарды, 18,92%-ы уақыттың шектеулілігін, 16,22%-ы ертегі мәтіндерінің ұзақтығы мен күрделілігін атап өтті. Сонымен қатар қазақ тілінде-

гі әдістемелік ресурстардың қолжетімділігі мен жеткіліктілігін мамандардың 51,35%-ы төмен деңгейде бағалады.

Мамандардың әдістемелік қажеттіліктерін талдау балалардың жас және сөйлеу ерекшеліктеріне бейімделген қысқартылған ертегі мәтіндеріне, иллюстрациялық және аудио-бейне материалдарға, ойын және рөлдік құралдарға, сондай-ақ әдістемелік нұсқаулықтарға қажеттілік бар екенін көрсетті. Бұл нәтижелер қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда жүйелі қолдануға бағытталған қазақ тіліндегі әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру қажеттігін айқындайды.

Зерттеу нәтижелері негізінде логопедтер мен педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдірудің негізгі бағыттары ретінде ертегі мәтіндерін балалардың сөйлеу ерекшеліктеріне сәйкес іріктеу және бейімдеу, ертегі мазмұны бойынша мақсатты сұрақтар жүйесін құрастыру, рөлдік диалог пен ойын әрекеттерін ұйымдастыру, көрнекі және мультимедиялық материалдарды тиімді пайдалану, сондай-ақ қазақ тіліндегі әдістемелік ресурстарды әзірлеу ұсынылады.

Осылайша, зерттеу қазақ халық ертегілерін балалардың диалогтік сөйлеуін дамытуда қолдану мәселесінде мамандардың кәсіби тәжірибесін жинақтап, олардың практикалық жұмысындағы басым әдіс-тәсілдерді, кездесетін қиындықтары мен әдістемелік қажеттіліктерін айқындады. Алынған нәтижелер сөйлеу тілінде бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істейтін логопедтер мен педагогтерге арналған әдістемелік қолдауды жетілдірудің практикалық бағыттарын белгілеуге негіз болады.

Қаржыландыру

Зерттеу сыртқы қаржыландырусыз жүргізілді.

Алғыс білдіру

Авторлар зерттеуге қатысып, кәсіби тәжірибелерімен бөліскен Шымкент қаласындағы №32 «Еркін» мемлекеттік арнаулы балабақшасының логопедтеріне, тәрбиешілеріне және арнайы педагогіне алғыс білдіреді.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар осы зерттеуге және мақаланың жариялануына байланысты мүдделер қақтығысының жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың үлесі

А.Б. Сакулова – зерттеу тұжырымдама-сын әзірлеу, зерттеу әдістемесін құрастыру, сауалнама жүргізу, деректерді жинау және талдау, мақаланың бастапқы нұсқасын дайындау.

А.Ж. Калыкбаева – зерттеудің әдіснамалық негіздерін нақтылау, зерттеу дизайнына ғылыми-әдістемелік кеңес беру, алынған нәтижелер-

ді интерпретациялау және қолжазбаны ғылыми тұрғыдан редакциялау.

Г.Т. Танабаева – зерттеу нәтижелерін талқылауға қатысу, қолжазбаны сыни тұрғыдан қарау, ғылыми мазмұнын толықтыру және мақаланың соңғы нұсқасын редакциялауға қатысу.

Барлық авторлар мақаланың соңғы нұсқасын оқып, мақұлдады және жарияланатын жұмыстың мазмұнына жауапкершілік алады.

Әдебиеттер

- Flynn K.S. (2011). Developing Oral Language Skills in Children Through Dialogic Reading: An Implementation Guide. *Teaching Exceptional Children*, 44(2), 8–16. <https://doi.org/10.1177/004005991104400201>
- Lonigan C.J. (2006). Literacy Express comprehensive preschool curriculum. // <http://www.lakeshorelearning.com> (қол жеткізілген күні: 05.02.2025)
- McLeod S. (2024). Vygotsky's Theory of Cognitive Development. *Simply Psychology*, 12(2). 23-31. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15680745>
- Sakulova A.B., Satova A.K., Kalykbaeva A.Z. (2025). The specifics of speech therapy work in developing dialogic speech skills in preschool children. *Research Retrieval and Academic Letters*, 9, 65-74. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15461091>.
- Tonner P., Delafield-Butt J. (2025). Fairy Tales as Anticipatory Narratives. *Angelaki*, 30(5), 107–115. <https://doi.org/10.1080/0969725X.2025.2554193>
- Whitehurst, G. J. (2002). Early Literacy Development: Dialogic Reading – An Effective Way to Read Aloud with Young Children. Washington, DC: Center for Language and Literacy. <https://www.readingrockets.org/topics/early-literacy-development/articles/dialogic-reading-effective-way-read-aloud-young-children>
- Баймұратова Б. (1976). Сөбилердің сөздік қоры мен сөз игеру ерекшеліктері жөнінде. Алматы: Рауан
- Жарықбаев Қ., Қалиев С. (1995). Қазақ тәлім-тәрбиесі. Алматы: Санат.
- Жиенбаева Н.Б. (1998). Психолого-педагогические основы формирования диалогической речи знаково символическими средствами. Алматы: Казахский национальный педагогический университет имени Абая
- Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. (2000). Практикум по сказкотерапии. Санкт-Петербург: Речь
- Исхакова Э.В. (2021). Жеткіншектер және жасөспірімдермен психологиялық жұмыстың әдісі ретіндегі ертегі терапиясы. Алматы: Альманах
- Құлжанова Н. (1995). Мектептен бұрынғы тәрбие. Алматы: Рауан
- Саввиди М.И., Черепкова Н.В. (2016). Применение сказкотерапии в коррекции речевых нарушений у детей дошкольного возраста. *Концепт*, 11, 1366–1370.
- Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балаларды мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы // Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі (№499 бұйрық, 2018 жылғы №721 бұйрықпен толықтырылған). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235>.
- Тоқаев Қ.К. Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм: Қазақстан халқына Жолдау, 2 қыркүйек 2024 ж. Ресми құжат. // ҚР Президентінің ресми сайты. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaev-tyn-adiletti-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659>

References

- Baimuratova, B. (1976). Sá bilerdiń sózdik qory men sóz igerý erekshelikleri turaly. Almaty (In Kazakh)
- Flynn, K. S. (2011). Developing Oral Language Skills in Children Through Dialogic Reading: An Implementation Guide. *Teaching exceptional children*, 44(2), 8–16. <https://doi.org/10.1177/004005991104400201> (In English)
- Iskhakova E.V. (2021). Zhetkinshekter zhane zhasospirimdermen psikhologuialyq zhúmys ádisi retindegi ertegi terapiasy [Fairy-tale therapy as a method of psychological work with adolescents]. Almaty: Almanakh
- Lonigan, C. J. (2006). Literacy Express comprehensive preschool curriculum // Available from <http://www.lakeshorelearning.com> (In English)
- McLeod S. (2025). Vygotsky's Theory of Cognitive Development. *Simply Psychology?* 12(2). 23-31. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15680745> (In English)
- Qulzhanova, N. (1995). Mektepten búringý tárbie [Preschool education]. Almaty: Rauan. (In Kazakh)
- Sakulova A.B., Satova A.K., Kalykbaeva A.Z. (2025). The specifics of speech therapy work in developing dialogic speech skills in preschool children. *Research Retrieval and Academic Letters*, 9, 65-74. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15461091> (In English)
- Savvidi, M. I., & Cherepkova, N. V. (2016). Primenenie skazkoterapii v korrektsii rechevykh narusheniy u detey doshkol'nogo vozrasta [The use of fairy-tale therapy in correcting speech disorders in preschool children]. *Kontsept*, 11, 1366–1370. (In Russian)

Sóleý tılı jalpy damymaǵan balalary mektepke deıngi tárbieý men oqytydın úlǵılık baǵdarlamasy (2016). [Model curriculum for preschool education and training of children with general speech underdevelopment]. // Qazaqstan Respublikasy Bilim zhane gylym ministrigi (№499 búıryq; 2018 jylǵy №721 búıryqpen tolqytyrlǵan) <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235>. (In Kazakh)

Tokaev, K.-Zh. K. (2024). Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan narodu strany ot 02.09.2024 g. «Adiletty Qazaqstan: zan men tartip, ekonomicheskij ros, qoǵamdyq optimizm» [Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan “A Just Kazakhstan: Rule of Law, Economic Growth, Public Optimism”]. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adiletty-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659> (In Kazakh)

Tonner, P., Delafield-Butt, J. (2025). Fairy tales as anticipatory narratives. *Angelaki*, 30(5), 107–115. (In English) <https://doi.org/10.1080/0969725X.2025.2554193>

Whitehurst, G. J. (2002). Early Literacy Development: Dialogic Reading – An Effective Way to Read Aloud with Young Children. Washington, DC: Center for Language and Literacy. <https://www.readingrockets.org/topics/early-literacy-development/articles/dialogic-reading-effective-way-read-aloud-young-children> (In English)

Zharyqbaı Q., Qaliev, S. (1995). Qazaq tálim-tárbiesi [Kazakh pedagogical heritage]. Almaty: Sanat (In Kazakh)

Zhienbayeva N.B. (1998). Psikhologo-pedagogicheskie osnovy formirovaniya dialogicheskoy rechi znakov-simvolicheskimi sredstvami: dissertatsiya kandidata pedagogicheskikh nauk [Psychological and pedagogical foundations of forming dialogic speech by symbolic means]. Almaty: Almaty State University named after Abai. (In Russian)

Zinkevich-Evstigneeva, T. D. (2000). Praktikum po skazkoterapii [Practicum on fairy-tale therapy]. Saint Petersburg: Rech (In Russian)

Авторлар туралы мәлімет:

Сақулова Ақбөпе Байбатырқызы – PhD докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: sakulovaakbop3@gmail.com).

Танабаева Гүлмира Тулебаевна – филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті (Шымкент, Қазақстан, e-mail: gulmira.tanabayeva.84@mail.ru).

Information about the authors:

Sakulova Akbop Baybatyrovna – PhD Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: sakulovaakbop3@gmail.com).

Tanabayeva Gulmira Tulebayevna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, South Kazakhstan Pedagogical University named after U. Zhanibekov (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: gulmira.tanabayeva.84@mail.ru).

Сведения об авторах:

Сақулова Акбөпе Байбатыровна – PhD-докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан, e-mail: sakulovaakbop3@gmail.com).

Танабаева Гүлмира Тулебаевна – кандидат филологических наук, старший преподаватель, Южно-Казахстанский педагогический университет имени У. Жанибекова (Шымкент, Казахстан, e-mail: gulmira.tanabayeva.84@mail.ru).

Келін түсті: 29.12.2025

Қабылданды: 31.08.2026